

В. В. Пилипенко

ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка (Україна)

КОМУНІСТИЧНІ ПАРТІЇ ІРАНУ ТА ІРАКУ ЯК РЕТРАНСЛЯТОРИ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР, 1972 – 1991 рр.

Держави Перської затоки, контролюючи левову частку світових енергетичних ресурсів й транзитні коридори, ставали об'єктом радянсько-американського суперництва. Вашингтон розглядав Багдад і Тегеран як складову частину стратегії неоглобалізму й основоположну ланку так званої «антикомуністичної дуги стабільності», тоді як Москва прагнула привести до влади у цих країнах прокомуністичні політичні сили [18, с. 95]. При цьому, намагаючись поширити на Ірак та Іран розроблені спеціальними відомствами ідеологічні концепції, і США, і СРСР вкладали значні фінанси у розвиток лояльних до себе політичних сил, здатних у вирішальний момент забезпечити домінування однієї із наддержав у регіоні.

Спроби Кремля скористатися втратою Білим Домом політичного регулятора процесів у Перській затоці через енергетичну кризу 1973 р. й посилити вплив на Тегеран за рахунок збільшення фінансування Народної партії Ірану (діяльність якої з самого початку була спрямована на поступову «радянізацію» іранських провінцій) потерпіли фіаско. Незважаючи на значну фінансову підтримку з Москви, іранські ліві сили були поставлені шахським урядом в напівлегальне існування, а будь-які їх спроби провести спільні з іншими політичними силами акції проти режиму шаха Пехлеві одразу зводилися до звинувачень у «комуністичній антидержавній змові» [3, с. 411].

Легалізація прорадянськи налаштованих партій в Ірані й, тим самим, ослаблення американської присутності в Затоці стають основними причинами активізації контактів між Москвою та Багдадом по цілому ряду економічних, політичних й ідеологічних(!) питань. Проголошені в радянсько-іракському Договорі про дружбу і співпрацю ідеї єдності арабських держав на «антиімперіалістичних засадах», як гарантії стабільного політичного й економічного розвитку близькосхідного регіону надавали Багдаду, завдяки

розширеній інформаційній, науково-технічній й партійній співпраці з Москвою, правове підґрунтя ставити під сумнів претензії Ірану на регіональне лідерство, здобуте завдяки американській підтримці [7]. Разом з тим, Договір відкривав перед Кремлем можливість відкрито використовувати Партію іракського соціалістичного відродження – БААС для розширення пропаганди радянської близькосхідної політики, націленої на дискредитацію Сполучених Штатів та закріплення контролю над енергетичними потоками й політичними процесами у Перській затоці.

Одразу після підписання зазначеного документу, МЗС СРСР анонсувало візит до Багдаду Голови Ради міністрів СРСР О. М. Косигіна та передачу відповідним іракським відомствам «ідеологічно правильних» фільмів, літератури, фотоматеріалів про «життя робітничого класу в Радянському Союзі» [6, л. 19]. Цікаво, що візиту О. М. Косигіна відводилася вирішальна роль у питанні створення на базі Іракської компартії та БААС Національного фронту для координації їх політичної діяльності на міжнародній арені. Голова Ради міністрів власною присутністю на засіданнях Національного фронту, відкритих заходах Посольства СРСР в Іраку повинен був забезпечити «максимальне використання пропагандистських методів для популяризації радянської дійсності серед іракського населення» [6, л. 63]. При цьому лівим силам відводилась першочергова роль у створенні спеціальної комісії з розповсюдження російської мови в засобах інформації та включення її до програми вивчення у середніх школах Іраку. Одночасно були підписані домовленості між МЗС СРСР та Інститутом мистецтв Іраку про наукову співпрацю з країнами «соціалістичного табору», чії культурні центри діяли по всій Іракській Республіці [6, л. 12, 22, 47]. Як бачимо, СРСР першочергову роль відводив мовному питанню та розширенню мережі російських літературних й наукових установ, що мали підготувати іракське суспільство до лояльного сприйняття подальших політичних трансформацій за радянським зразком.

Відновлення у 1977 р. поставок до Ірану зброї американського виробництва в якості компенсації за іранське лобі у ціновій політиці ОПЕК,

спонукало Москву до розширення радянської присутності в Іраку не лише в культурній та інформаційній, але й військовій сфері. Про готовність сторін нарощувати співпрацю в оборонній галузі, як «важливого фактору укріплення національної незалежності та державного суверенітету» заявили у спільному комюніке Леонід Брежнєв та Саддам Хусейн під час візиту останнього у січні – лютому 1977 р. до Москви [17]. Варто зазначити, що подібні військово-економічні консультації між Москвою та Багдадом у форматі двосторонніх зустрічей посадових осіб з 1977 р. набули регулярного характеру. Про це свідчить партійна поїздка до Іраку на початку 1978 р. О. М. Косигіна й візит у відповідь наприкінці грудня того ж року до СРСР лідера БААС Саддама Хусейна. Зокрема, про візит останнього в офіційній радянській пресі повідомлялося як про встановлену традицію політичних консультації з важливих проблем розвитку арабських держав та регіону в цілому [5, с. 5].

Однією з таких «регіональних проблем» у 1978 р., що потребували узгоджених дій СРСР та Іраку, були масові страйки у Тегерані з яскравою антиамериканською риторикою. Закономірно, що подібні настрої іранського суспільства, трансформовані у 1979 р. в ісламську революцію, Кремль спробував використати для легалізації лівих сил, що мали розпочати створення центрів для налагодження роботи із населенням Ірану й узгодження дій зі своїми московськими координаторами [2, с. 180; 8, с. 126; 16, с. 185]. Хоча, незважаючи на готовність лівої іранської опозиції до радикальних методів боротьби, відносини її з Москвою відзначаються значною непослідовністю та неузгодженістю дій сторін. Приміром, у 1980 р. ЦК КПРС розпорядився компенсувати з партійного бюджету витрати НПП – «Туде» на поїздки її членів до Москви загальною сумою 6820 руб. або 749500 іранських реалів [15, л. 1], а наступні 1981 – 1984 рр. майже припинив будь-яку фінансову та ідеологічну підтримку, чим скористалися офіційні органи Тегерану та звинуватили партію в антидержавній діяльності. У 1984 р. відбувся суд над членами «Туде», де в якості фігурантів справи сторона обвинувачення називала Посольство СРСР в Ірані та безпосередньо владу Кремля, якій інкримінували нелегальне

постачання зброї політичній опозиції. Москва ж обмежилася лише надісланою до МЗС ІРІ нотою протесту, де ліквідація «Хезбе-Туде» розцінювалась, як нав'язування «іранським людям відчуття ворожості по відношенню до Радянського Союзу, на підставі надання гласності сфабрикованим доказам про причетність радянського посольства до діяльності партії» [4, л. 13]. Суд над членами НПП завдав значного удару по партійній агентурі СРСР в Ірані, але сприяв нормалізації радянсько-іранських відносин.

Цікаво, що незважаючи на радянсько-іранське зближення, що відбувалося на фоні ірансько-іракської війни, контакти Москви з лівими силами Іраку не лише не призупинилися, але й продовжили активно розвиватися. Так, протягом 1984 – 1988 рр. в Радянському Союзі проходили спецпідготовку 20 іракських комуністів, серед яких члени політбюро Іракської компартії, які займалися питаннями безпеки та політичної пропаганди [10, л. 1; 11, л. 1, 5]. Також у 1987 р. СРСР було дано дозвіл на купівлю для ІКП легкових автомобілів для використання їх з метою розповсюдження пропагандистських матеріалів [12, л. 1]. Однак, вторгнення Іраку до Кувейту й голосування радянської делегації за прийняття Резолюції Ради Безпеки ООН про засудження дій Саддама Хусейна, спричинюють відносно похолодання в іраксько-радянських відносинах. Особливо не на користь контактам Радянського Союзу з БААС по партійній лінії зіграла підтримка Кремлем чергової Резолюції Радбезу ООН від 6 серпня 1990 р. щодо заборони постачання Іраку та Кувейту зброї й імпорту продукції їх виробництва. При цьому позитивне голосування Радянського Союзу за Резолюцію відбувалося на фоні виступу іракського представника, який констатував використання іракськими збройними силами для вторгнення до Кувейту танків та інших видів зброї радянського виробництва. Разом з тим, вторгнення Іраку в Кувейт послужило своєрідним каталізатором до посилення радянсько-американських контактів щодо подолання кризової ситуації у Перській затоці, а антиіракську позицію в Раді Безпеки ООН, що зачепила весь комплекс радянсько-іракських відносин, Москва обґрунтувала зміною офіційної державної ідеології [9, с. 28–30].

Втрата СРСР військово-економічного впливу на країни Затоки разом із внутрішньополітичними проблемами в радянських республіках відчутно вплинули на рівень відносин Кремля з прокомуністичними партіями Близького та Середнього Сходу. Офіційна Москва, попри заяви ЦК КПРС про готовність евакуювати з Іраку діячів Іракської комуністичної партії, 28 серпня 1990 р. повідомила про завершення співпраці з іракськими комуністами у даному питанні, у зв'язку з можливими негативними наслідками для СРСР на міжнародній арені. Компартійне керівництво взяло на себе зобов'язання вивезти з Іракської Республіки 250 членів Іракської комуністичної партії в обмін на те, що іракські комуністи припинять потоки біженців до прикордонних радянських територій, а вже наявних 100 іракських біженців, які розташовувалися на радянському кордоні відправлять до Сирії або нейтральні арабські держави [13, л. 1, 3]. Майже призупинялися контакти СРСР з прорадянськими партіями Ірану. Взяття курсу на відновлення тісних контактів Москви із Тегераном у зв'язку із підписанням ряду торговельно-економічних й політичних договорів, змусило Кремль вивести ліві сили Ірану в еміграцію та обмежуватися лише виділенням коштів на їх утримання. Подібне асигнування іранським політичним силам в екзилі тривало до 1990 р. й обходилося радянському бюджету в 35 тис. руб і 5 тис. руб. в іноземній валюті [14, л. 1].

Отже, комуністичні партії Ірану та Іраку відігравали роль провідників радянської політики на Близькому та Середньому Сході, націленої на витіснення з регіону США та використання ірано-іракського суперництва за політичне лідерство в якості ключового фактору у розширенні впливу радянської пропаганди та створенні центрів російськомовного середовища, як невід'ємного чинника подальших політичних маніпуляцій з боку Кремля заради реалізації власних зовнішньополітичних амбіцій.

Література

1. АВП РФ, ф. 174 Посольство СССР в Иране, оп. 68, п. 277, д. 3. Ноты, памятные записки, меморандумы МИД ИРИ в Посольство СССР в ИРИ, 1984 г., 372 л.

2. Агаев С. Л. Иран в прошлом и настоящем : пути и формы революционного процесса / С. Л. Агаев. – М. : Наука, 1981. – 271 с.
3. Алиев С. М. История Ирана, XX век / С. М. Алиев. – М. : ИВ РАН : Крафт +, 2004. – 648 с.
4. Анаркулова Д. М. Шиитское духовенство в иранской революции 1978–1979 годов / Д. Анаркулова. – Душанбе : Дониш, 1993. – 261 с.
5. В дружественной обстановке // Правда. – 1978. – 13 дек. (№347 (22047)).
6. ГА РФ, ф. 9576 Союз Советских обществ дружбы и культурной связи с зарубежными странами (ССОД), оп. 13, д. 288. Переписка с Представителем ССОД в Ираке, организациями и отдельными лицами Ирака и СССР по вопросам культурных связей, 31 янв. – 12 дек. 1972 г., 76 л.
7. Договор о дружбе и сотрудничестве между Союзом Советских Социалистических Республик и Иракской Республикой [Электронный ресурс] : совершено 9 апр. 1972 г. // Сектор Закона : законодательство России. – Режим доступа: <http://www.lawsector.ru/data/dos13/txc13283.htm> (дата обращения: 30.04.2014).
8. Мичурин В. Возрождение Ирана в свете теории этногенеза / В. Мичурин // Наш Современник. – 1992. – № 8. – С. 124–128.
9. Отчет о 2933-м заседании Совета Безопасности ООН от 6 августа 1990 г. (S/PV.2933).– 35 с.
10. РГАНИ, ф. 89. Коллекция копий документов, рассекреченных при выполнении тематических запросов в процессе научно-исследовательской работы (1920–1991 гг.), оп. 15, д. 13. О просьбе руководства Иракской компартии, 1984 г., 1 л.
11. РГАНИ, ф. 89. Коллекция копий документов, рассекреченных при выполнении тематических запросов в процессе научно-исследовательской работы (1920–1991 гг.), оп. 13, д. 32. О просьбе руководства Иракской компартии, 1984 г., 15 л.
12. РГАНИ, ф. 89. Коллекция копий документов, рассекреченных при выполнении тематических запросов в процессе научно-исследовательской

работы (1920–1991 гг.), оп. 11, д. 35. О просьбе руководства Иракской компартии, 1987 г., 1 л.

13. РГАНИ, ф. 89. Коллекция копий документов, рассекреченных при выполнении тематических запросов в процессе научно-исследовательской работы (1920–1991 гг.), оп. 11, д. 29. Об активистах Иракской компартии, переправленных через территорию СССР в третьи страны, 1990 г., 4 л.

14. РГАНИ, ф. 89. Коллекция копий документов, рассекреченных при выполнении тематических запросов в процессе научно-исследовательской работы (1920–1991 гг.), оп. 4, д. 27. Об оказании содействия Народной партии Ирана и Организации федаинов иранского народа (большинства), 1991 г., 1 л.

15. РГАНИ, ф. 89. Коллекция копий документов, рассекреченных при выполнении тематических запросов в процессе научно-исследовательской работы (1920–1991 гг.), оп. 43, д. 2. О просьбе руководства НПИ, 1980 г., 2 л.

16. Скляр Л. Е. Иран 60–80-х гг. : традиционализм против современности. Революция и контрреволюция / Л. Е. Скляр. – М. : Наука, 1993. – 253 с.

17. Совместное советско-иракское коммюнике о визите в СССР заместителя председателя Совета революционного командования Иракской Республики Республикой [Электронный ресурс] : совершено 4 февр. 1977 г. // Правда. – Режим доступа: <http://istmat.info/node/22914> (дата обращения: 20.10.2017).

18. Хазанов А. М. Международные проблемы Ближнего Востока , 1960–2013 / А. М. Хазанов. – М. : Юнити–Дана, 2013. – 344 с.